

ВІД ІДЕЇ ДО СПРОБИ ЗАСНУВАННЯ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (січень-квітень 1918 р.)

У статті розглядається історія заснування Кам'янець-Подільського державного університету за часів Української Центральної Ради.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Кам'янець-Подільський державний університет, вища освіта.

Український громадсько-освітній рух у 1917 р. витворив первісток національної університетської освіти – Київський український народний університет. Його поява довела світові розуміння українцями значення національної вищої освіти для формування кадрів інтелігенції, відданої своєму народові, спроможність організувати і забезпечити функціонування своєї вищої школи за участю українських вчених, на основі україномовного навчального процесу.

Утім столичний народний університет, який жив на громадські пожертви і не був офіційним (випускні документи не мали юридичної сили), у повній мірі не міг задовольнити великих потреб українства у вищій освіті. У Києві, інших містах України, в середовищі інтелігенції роздавались голоси про необхідність мати повноцінні вищі навчальні заклади, тобто державні українські університети, які б готували фахівців не за 3, як у народному університеті, а за 4 роки, як було прийнято у російських класичних університетах, що діяли на території України. Подібні настрої поширилися після проголошення Української Народної Республіки. Одним із міст, яке претендувало на відкриття університетського закладу, був Кам'янець-Подільський – адміністративний центр Подільської губернії, який знаходився за 15 верст від державного кордону із Австро-Угорщиною і за 400 верст від столиці УНР.

4 січня 1918 р. Кам'янець-Подільська міська дума вирішила звернутися до Української Центральної Ради з проханням відкрити у місті філію університету св. Володимира, мотивуючи тим, що, по-перше, Кам'янець є давнім історичним містом, який відіграє важливу роль в культурному житті регіону, по-друге, він має 8 середніх навчальних закладів, випускники яких, як і багатьох інших, що функціонують в Подільському регіоні, зможуть здобувати вищу освіту якщо не за місцем проживання, то неподалік від дому, по-третє, дума готова надати філії університету необхідні приміщення, по-четверте, вчені вищого навчального закладу зможуть взятися за систематичне дослідження природних багатств і культури Поділля, що становить загальнонаціональне завдання¹. В разі відкриття університетського осередку, як сподівалися його ініціатори, Кам'янець-Подільський через якийсь час зможе отримати "кілька десятків люда з найвищою інтелектуальністю, кілька сот молоді інтелігентної, енергійної, що підвищило б його цивілізований рівень"².

12 січня 1918 р. делегація міста (Д.Солуха, І.Діяченко, О.Пашенко, М.Сістер) прибула до Генерального секретарства по народній освіті, де подали І.Стешенку звернення, у якому висловили впевненість, що УЦР задовольнить прохання міської громади і тим самим зробить місто "лучшою культурною прикрасою багатой країни"³. Від директора Департаменту вищої і середньої освіти МНО УНР Ф.Сушицького кам'яничани почули певний сумнів щодо доцільності відкривати вищий навчальний заклад в далекому від столиці Кам'янці-Подільському. Утім, через якийсь час, він переглянув свою позицію і став активним прихильником цього проекту⁴.

15 січня, заслухавши звіт делегації, що повернулася з Києва, міська дума ухвалила рішення про створення спеціальної Університетської комісії (П.Бачинський, К.Солоха, Є.Сіцінський, О.Пашенко, О.Шульмінський, С.Сістер, О.Прусевич, М.Зак), якій доручила опікуватися всіма справами, пов'язаними із відкриттям університетської філії у Кам'янці⁵. Утім розгорнути діяльність вона не встигла через військово-політичні події у місті. "Припинилася культурна праця. Не було деякий час навіть зв'язку з Києвом"⁶. Замість української влади у місті розпоряджався ревком.

Із відновленням на початку березня 1918 р. роботи столиці УНР активізувалися члени Кам'янець-Подільської університетської комісії. За час, що минув після візиту до столиці, було змінено намір щодо типу вищого навчального закладу, який збиралися заснувати. У Міністерстві народної освіти УНР, куди знову навідалися кам'янчани, дійшли згоди, що у адміністративному центрі Поділля слід відкривати не філію російського університету, а окремий університет класичного типу з українською мовою викладання. Саме про це доповідав Ф.Сушицький 17 (4) березня 1918 р. на засіданні Ради лекторів Київського українського народного університету, якій від МОН УНР було доручено опікуватися виробленням плану університетського будівництва в країні та його виконанням⁷. Щоб пересвідчитися в можливості заснувати університет у Кам'янці-Подільському, було вирішено надіслати туди представників Міносвіти (професор В.Дуб'янський), товариства "Праця", яке було одним із засновників КУНУ (інженер К.Титаренко) і самого університету (приват-доценти Ф.Швець та І.Огієнко). Делегації (її очолив ректор КУНУ професор І.Ганицький) доручалось також популяризувати саму ідею народних університетів та інформувати мешканців міста про діяльність у цьому напрямку МОН УНР⁸.

20 (7) березня 1918 р. відбулося засідання створеної Радою лекторів КУНУ Комісії в справах організації мережі українських народних університетів (О.Лук'яненко, Ф.Сушицький, Ф.Швець, В.Дуб'янський, К.Титаренко), на якому було відзначено роботу Міносвіти УНР щодо університетського будівництва для національного відродження України. Зокрема, йшлося про намір "відкриття в якнайбільшій кількості пунктів (населених. – Авт.) країни справжніх Українських Народних Університетів (на зразок Київського українського народного університету. – Авт.), а також українських університетів нормального (класичного. – Авт.) типу з допомогою місцевих громадських організацій". Комісія ухвалила рішення про необхідність відкриття українських народних університетів в першу чергу у таких містах як Київ (йшлося про другий по рахунку заклад), Кам'янець-Подільський і Катеринослав, у другу чергу – в Полтаві і Чернігові⁹. Отже, комісія врахувала прохання кам'янецького міського самоврядування щодо потреби відкриття вищої школи. Нею мав бути український народний університет із трирічним навчанням. Ухвалене рішення у буквальному розумінні не відповідало прохання міста (мала бути філія університету св. Володимира), а також погодженому у Міносвіти УНР варіанту щодо заснування класичного університету. Утім кам'янчан такі відхилення від первісного наміру зовсім не турбували.

24 (11) березня на наступному засіданні зазначеної комісії побували представники кам'янецького самоврядування, зокрема голова Подільської губернської шкільної ради. Той доповідь про народження ідеї заснувати у Кам'янці-Подільському філії університету, детально зупинився на складних матеріальних проблемах реалізації університетського проекту. При цьому він наголосив: "Хоч Дума (Кам'янецька. – Авт.) переважно складена з жидівських та антиукраїнських (російських. – Авт.) елементів", вона вирішила не шкодувати коштів для відкриття університету. Щоправда, не всі думські фракції поділяли думку про український характер майбутнього університету, певний час вагалися у підтримці проєктованої національної вищої школи. Комісія в справах організації мережі українських народних університетів, врахувавши отриману від діяча Поділля інформацію, ухвалила рішення про те, щоб київська делегація, яка ось-ось мала відправитися до Кам'янця, на місці виробила разом із представниками громади відповідний план, підпорядкований схваленій меті – заснуванню українського народного університету¹⁰.

Незадовго до приїзду делегації із Києва у Кам'янці-Подільському відбулося засідання Університетської комісії. Я.Діяченко і О.Пашенко заявили присутнім, що "уряд Української Народної Республіки (очевидно, малось на увазі МНО УНР. – Авт.) поставилося до цього пи-

тання (заснування українського університету в губернському центрі Поділля. – Авт.) із розумінням і пообіцяв зі свого боку повну підтримку". Готуючись до прийому високих гостей, яким належало проінспектувати потенційну матеріальну базу запланованого університетського закладу, члени Університетської комісії 29(16) березня 1918 р. оглянули ряд приміщень, у яких можна було розмістити вищий навчальний заклад – будинки духовних чоловічого і жіночого училищ, земської лікарні і окружного суду¹¹.

1 квітня (18 березня) 1918 р., за три дні до приїзду делегації, міська дума, що зібралася вперше за останніх два місяці, повернулася до університетського проекту. Центральним питанням порядку денного роботи думи було остаточне з'ясування її ставлення до ідеї відкриття університету, і в разі підтвердження позиції, висловленої 4 січня 1918 р., – відшукати можливості для внесення у фонд відкриття університету 1 млн. карб. Засідання гласних відбувалося на очах широкої міської громадськості, яка переповнила "зал і хори". Попри певні побоювання з боку української фракції за долю голосування, його результати були вражаючими: за відкриття університету подали свої голоси 48 гласних, проти – не було жодного і лише один гласний утримався. Думці одностайно дали згоду на фінансування початкових робіт із відкриття закладу. Оскільки оголошеної суми у них не було, вирішили зробити позику під урядові гарантії. Одним із джерел наповнення університетського фонду мали стати надходження від штрафів за спекуляцію як у місті, так і сусідніх повітах. Враховуючи багатонаціональний склад населення Кам'янця-Подільського, дума висловила побажання, аби в структурі українського університету були відкриті "кафедри польської, єврейської і російської історії і літератури з викладанням на рідній мові – польській, єврейській і російській"¹².

4 квітня (22 березня) 1918 р. до Кам'янця прибула очікувана столична делегація у такому складі: голова – ректор Київського українського народного університету, професор І.Ганицький, члени – професор В.Дуб'янський, приват-доцент І.Огієнко, інженер К.Титаренко. Їх тепло зустріли представники міської думи і управи. Відбулося спільне засідання за участю прибулих гостей і членів Університетської комісії. Працюючи у тісному порозумінні, вони домовилися про те, що університет у Кам'янці-Подільському слід відкрити. У його структурі намітили такі факультети: філологічний, природничий з помологічним відділом і торговельно-технічний. Щодо запропонованого богословського відділу філологічного факультету, то з цим питанням вирішили звернутися до місцевого духовенства, аби воно дало на те згоду і виділило відповідну матеріальну допомогу. Дійшли консенсусу щодо контингенту студентів: на перші курси трьох факультетів збиралися прийняти загалом 1500 осіб; 300 слухачів мали зарахувати на підготовче відділення. Турбуючись про якнайкраще розміщення університету, зібрання, на пропозицію І.Ганицького, який разом із своїми колегами оглянув кілька підготовлених приміщень, вирішило взяти під заклад три будинки: технічної середньої школи – збиралися дати природничому і торгівельно-технічному факультетам, хлоп'ячу духовну школу – філологічному факультету і діючу духовну школу – для підготовчих курсів¹³.

Делегати побували у міській думі, повітовій земській управі, на засіданні Ради Подільської "Просвіти", де мали розмови із місцевими керівниками, діячами української культури і переконалися у можливості "існування Університету у Кам'янці"¹⁴.

Університетській комісії передали для друку і розповсюдження в регіоні проект "Статуту державних українських університетів", поспіхом розроблений у Київському українському народному університеті (цілком ймовірно, що вже тоді столичні науковці, враховуючи пропозицію Ф.Сушицького щодо типу Кам'янець-Подільського університету, були готові обстоювати для Подільського краю ідею класичного державного університетського закладу). Перший параграф розділу I проекту урочисто проголошував: "Університети на Україні мають завдання сприяти розвиткові науки й давати громадянам вищу наукову освіту". Держуніверситети підпорядковувались українській владі, отримували від неї автономні права. Про це йшлося у наступному параграфі: "Кожний університет є автономною вищою школою, яка стоїть під особливою опікою правительства Української Народної Республіки, називається державним і належить до компетенції Міністра Народ[ної] Освіти на Україні"¹⁵. Згодом проект видрукували окремо брошурою і розмножили серед населення Поділля від імені Кам'янецької університетської комісії¹⁶.

5 квітня 1918 р. у переповненому міському театрі виступили члени делегації: І.Ганицький

прочитав лекцію "Сучасний момент", В.Дуб'янський – "Діяльність відділу вищої школи Міністерства освіти", К.Титаренко – "Технічно-професійна освіта на Україні". Великий резонанс викликала лекція І.Огієнка "Українська культура". Підсумовуючи ці виступи, О.Пашенко згодом писала: "Усі слухали, затаївши Духа... Небувале свято в історії Кам'янецьчини! Українські професори українською мовою перший раз на українській (кам'янецькій. – Авт.) землі голосять слово про українську культуру, історію, націю..."¹⁷.

Під час проводів гостей до потягу кам'янчан запевнили, що вони у столиці докладуть усіх зусиль, аби університет у Кам'янці-Подільському був відкритий і його очолив палкий захисник української ідеї 36-річний І.Огієнко. У такий спосіб, наголошували вони, здійсниться "краща мрія кращих синів Подільської землі"¹⁸.

Про результати візиту до губернського центру і свої висновки щодо доцільності і можливості відкриття там університету І.Ганицький доповів Раді лекторів КУНУ 7 квітня 1918 р. Одночасно було ухвалено рішення: відкрити у Кам'янці-Подільському університет і просити Міністерство народної освіти УНР дати на те згоду, адже Кам'янецька міська дума "дає займом 1000000 карб., аванс в розмірі 10000 карб. та помешкання: технічну школу (зайнято тепер австрійцями), духовну хлоп'ячу школу та духовну жіночу (зайняту тепер під лазарет)". На пропозицію ректора КУНУ, що стосувалася забезпечення університетського закладу у Кам'янці науковими кадрами, Рада ухвалила "прохати п.п. професорів намітити к призначеному терміну (? – Авт.) відповідних кандидатів, хоч би і не маючих поки що повного цензу та на одному із засідань Ради лекторів Українського Народного Університету обрати перших лекторів-професорів для Кам'янецького Університету"¹⁹.

Згодом керівний орган КУНУ повернувся до згаданого питання. Так, 28 квітня 1918 р. І.Огієнко та В.Дуб'янський доповідали про підбір викладацьких кадрів для університету у Кам'янці-Подільському. Було відзначено, що працювати на історико-філологічному (назва появилася після 7 квітня) і природничому факультетах вже дали згоду відповідно 8 і 7 осіб, є змога запросити деяких професорів із Чернівців і Львова²⁰.

До пропозиції Ради КУНУ Міністерство народної освіти прислухалося. Як свідчив Д.Дорошенко, план університетського будівництва, розроблений у квітні 1918 р. МОН УНР, включив пункт про відкриття зокрема Кам'янець-Подільського державного українського університету²¹.

Для того, аби зміцнити фінансові основи майбутнього університету в Кам'янці, Подільська "Просвіта" залучила до цього губернське земство. 26 квітня 1918 р., після переконливої доповіді завідуючого відділом освіти губнаруправи В.Приходька, VII Подільські губернські народні збори ухвалили вельми цінне для просування університетського проекту рішення: "1) Довести до відома Міністерства Освіти Української Республіки, що Подільська губернська Народна Рада гаряче вітає заходи Міністерства в справі заснування на Поділля, в м. Кам'янець-Подільському, державного університету і за собою обіцяє виказувати Міністерству в сій справі всяку важливу допомогу. 2) Асігнувати в розпорядження Міністерства Народної Освіти на потреби державного університету у Кам'янці-Подільському один мільон карбованців. 3) З асігнованих грошей 200000 карбованців виплатити сього ж 1918 року, а решту – 800000 карб. – впродовж двох слідуєчих літ²² – 1919 і 1920 рр."²³ Наведена ухвала, на думку відомого подільського діяча В.Приходька, мала вирішальне значення для прийняття українською владою остаточного рішення про заснування Кам'янець-Подільського університету. Озброївшись нею, як і ухвалою міської думи, делегація кам'янчан подалася до Міносвіти УНР з вельми вагомими аргументами²⁴ (подібних рішень не змогли на той час представити інтелектуальні еліти інших регіонів). Утім наприкінці квітня 1918 р. політичне становище УНР погіршилось. 27 квітня міністр освіти В.Прокопович вийшов із складу уряду. Через кілька днів не стало Центральної Ради. 2 травня 1918 р. В.Прокопович, завершуючи свою роботу на посаді керуючого Міносвіти, видав свій останній наказ до відомству: "Уступаючи обставинам, за якими стоїть сила, – наголошував экс-міністр, – складаю з себе обов'язки Міністра Освіти. Співробітникам, щирою працею і дружньою допомогою яких я тільки міг вести діло, за що прошу прийняти щиро і глибоку подяку, закликаю заховати спокій і провадити далі справу, твердо пам'ятаючи, що не можна ані на хвилину припиняти чи ослаблювати як найінтенсивнішу роботу коло організації рідної школи, бо то – основа нашої державности"²⁵. Справу із за-

снування Кам'янець-Подільського державного українського університету довести до завершення ні патріотичній професурі, ні керівнику освітнього відомства не вдалося, хоч до завершення шляху залишалося зовсім не багато.

Таким чином, ідея Кам'янець-Подільського університету, сформульована і розвинута взимку – навесні 1918 р., відображала прагнення, з одного боку, патріотичних інтелігентських сил Поділля, з іншого, науковців Київського українського народного університету заснувати в регіоні національну вищу школу як осередок формування кадрів інтелігенції для культурного зростання регіону, України загалом. Вирішальною політичною умовою реалізації романтичного наміру подільської інтелігенції став курс державної влади УНР на формування національної університетської системи освіти. Важливу роль у створенні матеріального підґрунтя для просування університетського проекту відіграли самоврядування Кам'янця і Подільського регіону, які погодилися на спільне з українською державою фінансування університету, надало йому необхідні приміщення. Забезпечення нової вищої школи викладацькими кадрами взяв на себе український народний університет столиці, який став одним із найбільш важливих рушіїв університетського будівництва в УНР. Через ліквідацію влади Української Центральної Ради довести до логічного завершення процес університетотворення в губерньському центрі Поділля, на жаль, не вдалося. Нові сподівання на його успішну реалізацію були пов'язані з Українською гетьманською державою.

¹Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 353. – Арк. 19 – 19 зв.

²Пашенко Олимпіяда. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Наша культура: науково-літературний місячник. – Варшава, 1936. – Кн. 5 (14). – С. 336.

³ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 353. – Арк. 19 зв.

⁴Там само. – Ф. 3830. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 24.

⁵Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф. Р.249. – Оп. 3. – Спр. 174. – Арк. 15 – 16.

⁶Пашенко О. Як зародився Державний Український Університет у м. Кам'янці на Поділлі // Свято Поділля: видання Подільського українського товариства "Просвіта". – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 22 жовтня. – С. 6.

⁷Державний архів міста Києва (далі – ДАК). – Ф. Р.936. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 3.

⁸Там само. – Арк. 4 зв.

⁹Там само. – Арк. 6 – 6 зв.

¹⁰Там само. – Арк. 10 – 10 зв.

¹¹ДАХО. – Ф.Р. 582. – Оп. 3. – Спр. 3. – Арк. 1.

¹²Там само. – Ф. Р.249. – Оп. 3. – Спр. 174. – Арк. 23 – 23 зв.

¹³Там само. – Ф. Р.582. – Оп. 3. – Спр. 3. – Арк. 2 – 3 зв.

¹⁴Пашенко Олимпіяда. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. – С. 340.

¹⁵ДАК. – Ф. Р.396. – Оп. 1. – Спр.24. – Арк. 21.

¹⁶Див.: Проект Статуту Державних Українських Університетів. Від Кам'янецької Університетської Комісії. – Б.м., б.р. – 28 с.

¹⁷Пашенко Олимпіяда. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. – С.239; Український Ун-т в Кам'янці-Подільську // Відродження: щоденна безпартійна демократична газета. – К., 1918. – 11 квітня (29 березня). – Ч. 13. – С. 5.

¹⁸Дуб'янський В. Другий український державний університет // Відродження. – 1918. – 22 (9) жовтня. – Ч. 165. – С. 2.

¹⁹ДАК. – Ф. Р.936. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 19.

²⁰Там само. – Арк. 25.

²¹Дорошенко Дмитро. Історія України 1917 – 1923 рр. У 2-х т. Т. I. – К., 2002. – С. 278.

²²В еміграції, не маючи під рукою опублікованих рішень "Першого Чергового Народного зібрання", В.Приходько помилково вказував, що асигновану суму земство мало сплачувати впродовж не 3-х, а 5-ти років, по 200 тис. карб. (Див.: Приходько Віктор. Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі: відбитка з "Нашої культури" за 1936 р. – Варшава, 1936. – С. 131).

²³ ДАХО. – Ф. Р.206. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк.40; Доклади Подільської губернської Народної Управи Губернській Народній Раді Першого Чергового Народнього Зібрання. По народній освіті. Сесія з 22 по 26 квітня 1918 року. – Кам'янець на Поділлі, 1918. – С. 72.

²⁴ Приходько Віктор. Зазначена праця. – С. 17.

²⁵ ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 5.

В статье рассматривается история основания Каменец-Подольского государственного университета во времена Украинской Центральной Рады.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика, Каменец-Подольский государственный университет, высшее образование.

In the article the history of foundation of Kamianets-Podil'skyi state university in the period of Ukrainian Central Rada is examined.

Key words: Ukrainian Peoples Republic, Kamianets-Podil'skyi state university, higher education.